

Nové poznatky získané při obnově Anežského areálu v Praze

Mezi našimi památkami zaujímá čelní místo středověký klášter, který byl vybudován v Praze na Františku. O jeho složitém stavebním vývoji byla napsána řada závažných studií.¹ I když se jednotlivé publikované názory v mnohém liší, byly již některé sporné otázky spolehlivě objasněny. Stalo se tak díky poznatkům získaným archeologickými i stavebně historickými průzkumy při provádění stavebních prací, ale i před nimi. Svůj podíl na tom má též hlubší studium a analýzy různých známých faktů někdy i neprávem opomíjených. Nesporným přínosem bylo zkoumání pravděpodobných analogií, a to na podkladě studia novější odborné literatury naší i zahraniční. Pro snazší orientaci považujeme za nutné ve stručnosti zrekapitulovat některé základní údaje týkající se vývoje Anežského areálu.² Jde o komplex budov, který vznikl postupně, a to zhruba od počátku třicátých let 13. století (možná i o něco dříve). Jádrem celého založení tvořil špitál, který dala postavit Anežčina matka královna Konstancie, druhá manželka Přemysla Otakara I. Kdy byla tato stavba zahájena či dokončena, není známo. Skutečností však je, že tento objekt existoval již v době, kdy se v jeho bezprostřední blízkosti jednalo o výstavbu kláštera, a že pak sehrál určitou roli v historii této monastické stavby.³ Jeho pozůstatky můžeme spolehlivě najít v konstrukcích objektů čp. 782 a 783/I které navazují na areál kláštera. Toto umístění je také potvrzeno privilegiem krále Václava I. vypovídajícím o tom, že hospic stál v blízkosti kostela sv. Haštala: „claustrum Pragae suum in honore S. Francisci constructum et hospitale ad idem pertinens apud S. Castulum“.⁴

Další fází byla výstavba první etapy kláštera. Jak jsme již dříve dovodili,⁵ původním záměrem zakladatelek (nejen Anežky, nýbrž i Konstancie) bylo vybudování kláštera cisterciáček. Byl by vlastně prvním v českých zemích, nepřehlídíme-li ke stavbě v moravských Oslavanech z doby před rokem 1228. Ale i zde cítíme přímou souvislost s působením panovnického rodu, protože při svěcení jeho první části tu byl přítomen král Přemysl Otakar I. se svou chotí Konstancií.⁶ Jaké bližší spojení s osobností panovníka či královny mělo moravské založení, zatím bohužel nevíme. Jisté však je, jak potvrzuje současný stav poznání, že druhá, významnější etapa stavby Oslavan byla ovlivněna Tišnovem.⁷

Zakládal-li se klášter cisterciáček v Praze (nikoli ve městě, to vzniklo jako právní útvar až po roce 1232, tedy asi o dvě léta později), pak není vyloučeno, že stavební huť, která jej měla zbudovat, k nám přišla přímo z Francie. Dokazuje to neobyčejně vyspělý výtvarný výraz stavby, který se stal obvyklým ve střední Evropě až o několik desítek let později.⁸ Dále to potvrzuje i skutečnost, že po nástupu dolnosaské minoritské huti před rokem 1234 (asi 1233)

dochází k výraznému slohovému regresi, jak je patrné v řadě konstrukcí,⁹ což dokazuje, jak bylo středoevropské kulturní prostředí oproti Francii pozadu. Cihelná technologie, jež byla použita v Anežském areálu, je nejstarším dokladem toho, že se u nás takto stavělo.¹⁰ Rok 1234 je datem dokončení první etapy.¹¹ Poté následuje dramatické období, během něhož se Anežka snažila o formulaci a konečně i o schválení své řehole. Z té doby pochází jedinečný fragment její korespondence se sv. Klárou.¹² Roku 1237 se již Anežka vzdala funkce abatyše a byla dále nazývána starší sestrou. Do té doby došlo zřejmě k výstavbě konventu minoritů, který po assiském vzoru navazoval na Anežčin klášter. Tehdy také musel být postaven kostel sv. Salvátora (jeho starší část), aby dvoulodní kostel sv. Františka mohl být předán mnichům. Následně na to byla ke kostelu klarisek připojena patrová kaple sv. Maří Magdalény, a to asi po roce 1237, tedy v době, kdy již Anežka nebyla představenou kláštera, ale měla v něm jakési zvláštní postavení. Kaple byla totiž její soukromou oratoří typově blízkou těm, které byly stavěny na císařských falcích.

Jestliže původní stavební huť z Anežského areálu odešla již kolem roku 1233, pak se vši pravděpodobností přenesla své působíště k nedalekému kostelu sv. Petra.¹³ Avšak své nejzávažnější dílo vykonala až v Tišnově. Do Prahy se vrátila zřejmě poněkud přizpůsobena místním poměrům (řada kameníků jistě již byla nahrazena tovaryši z domácího prostředí). V období mezi rokem 1240 a 1245 pak vykonala nejpodstatnější díl práce, který byl ve 13. století v Anežském areálu uskutečněn.¹⁴ Tím vlastně končí pionýrské poslání stavebních akcí, k nimž dala podnět královská rodina, a to nejen v Praze, nýbrž i na Moravě.

Další etapa je již poněkud odlišného rázu. Jde o kostel sv. Salvátora, respektive o jeho presbytář, který není jen pouhým prodloužením, a tedy extenzí původní stavby.¹⁵ Stavba byla nepochybně zamýšlena jako královské mauzoleum, o čemž svědčí tzv. Arcus Regalis (Královský oblouk).¹⁶

Přemyslovské mauzoleum je pozoruhodným útvarem. Typologicky je novým přínosem v rámci gotické architektury střední Evropy a zřejmou obdobou Sainte Chapelle (dokončena 1248), jejíž výtvarnou odezvu spatřujeme v podobné koncepci prostoru, zejména pak v závěru, který s ní má i určitou tvaroslovnou spojitost.¹⁷ Architekturu tohoto presbytáře slohově analyzovali Vojtěch Birnbaum¹⁸ a Zdenka Münzerová.¹⁹ Oba autoři se shodují v tom, že jde o dílo eklektické. Tento názor byl jistě podmíněn i tím, že si nepovšimli existence různých stavebních etap, jejichž pojetí je pochopitelně odlišné. Podstatné však je, že Birnbaum shledává v architektuře závěru vlivy Isle de France, i když souvislost nalézá v analogii s katedrálou v Laonu zejména s ohledem na dílky přípor, které jsou členěny prstenci.

K záměru postavit mauzoleum došlo ještě za vlády krále Václava I., který věnoval roku 1253 klášteru výnos z prodeje Kojatových statků.²⁰ Stavba byla dokončena zřejmě před rokem 1267. Podle jejího vzoru bylo pak vybudováno mauzoleum sv. Jadwigy (Hedviky) v Trzebnici v letech 1267–1278. Toto architektonické dílo je do té míry ovlivněno pražskou stavbou Anežčinou, že o přímé souvislosti nelze vůbec pochybovat.²¹ Trzebnická kaple je slohově mnohem pokročilejší, což klade její vznik až do doby po vybudování přemyslovského mauzolea v Praze.²²

Anežský klášter, mauzoleum v kostele sv. Salvátora, celkový pohled

Nové časové zařazení presbytáře kostela sv. Salvátora jako celku do padesátých let 13. století ob stojí jen v porovnání s avantgardou ostatní středoevropské architektury, a není proto divu, že jeho vznik byl kladen do doby daleko pozdější.²³ Všimáme-li si však bedlivě archi-

Anežský klášter, patky a pravouhlé sokly přípor v závěru kostela sv. Salvátora

tektonického pojetí této stavby, pak zjišťujeme, že má vlastně dvojitý charakter, a to značně slohově odlišný. Tomu nebyla dříve věnována dostatečná pozornost. Bylo sice poukazováno na eklektičnost tohoto díla, čímž asi bylo hlavně míněno, že jeho části jsou slohově odlišné. Architektura lodi má totiž dosti těžkopádný ráz. Archaicky ve vztahu k předchozím etapám působí skutečnost, že patky přípor mají pravouhlý sokl. Dojem konzervatismu vyvolává též to, že přípora neprobíhá v celé výši zdi, ale že její horní část přechází v masivní pilíř čtvercového půdorysu. Koutové přípory jsou postaveny na konzolách, pouze v rozích lodě jsou konstruovány již od úrovně podlahy. Dříky jsou vzájemně jednoznačně diferencovány, jakékoli spojení profilace tu je vyloučeno.

Naproti tomu má závěr zcela odlišnou koncepci a tvarosloví. Přípory tu tvoří štíhlé pruty, které jsou již v profilaci vzájemně propojeny, a vytvářejí tak první předpoklady ke vzniku ryze gotického architektonického článku. Hlavice se také liší od těch, které byly provedeny v lodi nejen tím, že jsou položeny výše,²⁴ ale jejich dekor je plastičtější. Dekorativní rostlinný motiv se projevuje již u hlavice přípor nejvýchodnějšího pole lodě, jehož arkáda, navazující na závěr, je poněkud akcentována, jako by se tu měl vyjádřit triumfální oblouk. Zajímavé je to,

Anežský klášter, patky a polygonální sokly přípor kostela sv. Salvátora

že přípory tohoto oblouku jsou ve své profilaci ještě individualizovány, avšak ta z nich, která nese žebro závěru, navazuje na ostatní již spojitým způsobem. Obdobný expresivní dekor hlavic jako v závěru spatřujeme i na tzv. Arcus Regalis, který byl jistě posledním architektonickým činem stavby mauzolea, protože umožnil jeho provozní spojení s někdejší kostelem klarisek, který byl zasvěcen sv. Salvátorovi. Původně byl tento kostel na východní straně ukončen rovnou zdí, v níž bylo otevřeno dosti veliké okno zaklenuté segmentem. Donedávna byly ještě patrné fragmenty jeho ostění, které byly při posledních stavebních úpravách zakryty s ohledem na výtvarné scelení interiéru.²⁵

Sokly přípor v závěru jsou sice ještě pravoúhlé, ale u jeho východní stěny jsou již polygonální, stejně jako i v některých případech u Arcus Regalis.

Patrný rozdíl mezi lodí a závěrem je i v konstrukci okenních kružeb. Zatímco v lodi jde o jednoduché profily, které bez jakékoli snahy o tvaroslovné členění přecházejí do geometrických obrazců (pěticípé hvězdy), pak v závěru se vyskytují drobné hlavice na víceméně kruhově pojatých profilech dřiků, které je oddělují od pětistých růžic v kružbě. Zajímavý je

Anežský klášter, záměr kostela sv. Salvátora, pohled na klenbu

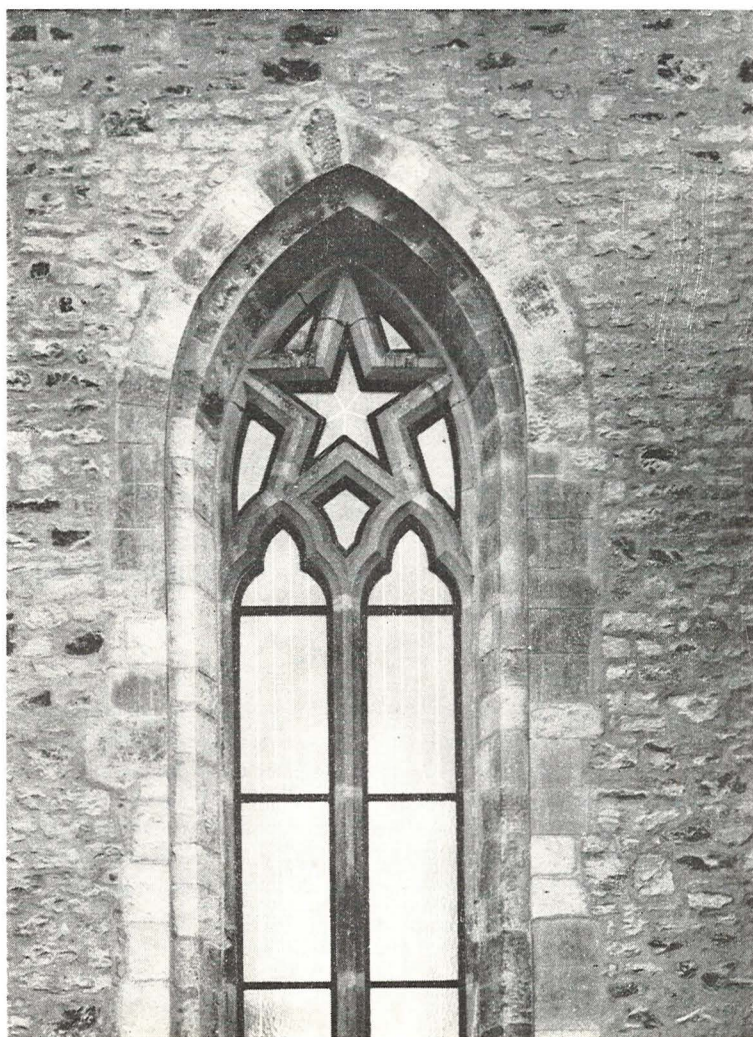
i různý pohled na výtvarné pojednání žeber, která mají v závěru odlišnou profilaci. I okna v lodi mají vrchol podstatně vyšší, než tomu je v závěru.

Tyto skutečnosti jsou již samy o sobě dostatečným dokladem pro tvrzení, že stavba mauzolea nevznikla najednou a pod vedením jednoho a téhož architekta. To se navíc potvrzuje i nálezem, o němž budeme dále pojednávat.

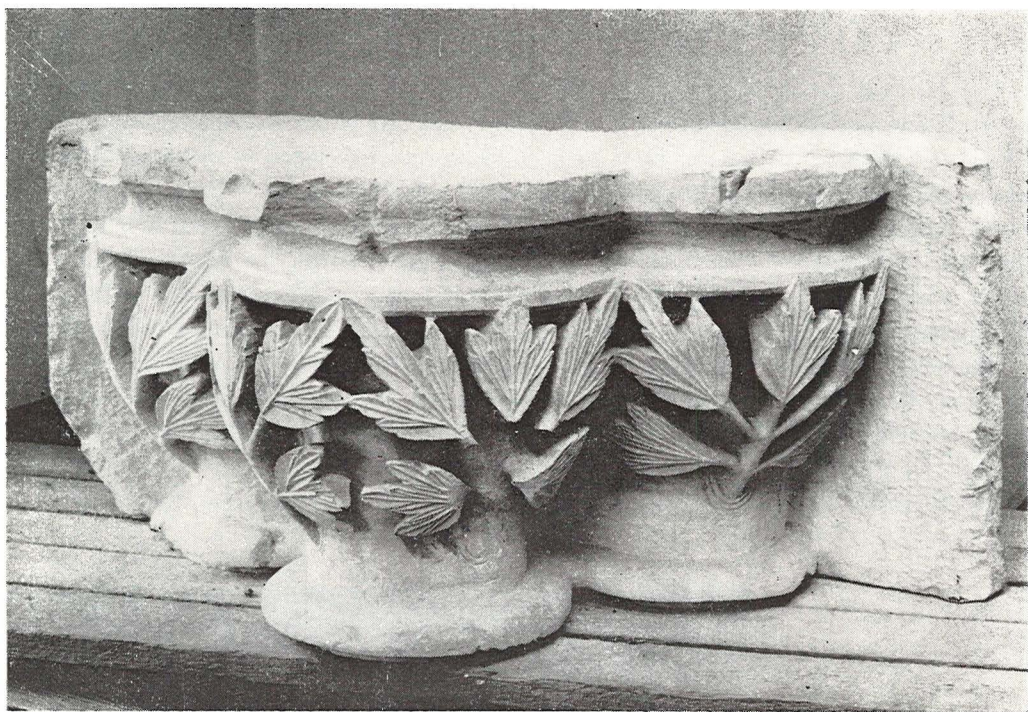
Při druhé etapě obnovy Anežského areálu²⁶ byl odkryt fragment na vnějším zdivu kostela sv. Salvátora²⁷, a to trojčlenná hlavice svazkové přípory. Je zdobená rostlinným motivem, který je formálně shodný s již popsanými hlavicemi v závěru, popřípadě i jinde. Není tedy sporu o tom, že nález úzce souvisí s výstavbou kostela. Avšak sloupky, na něž měly tato hlavice dosednout, měly sice být ve své profilaci spojitě, ale měly mít shodné i průměry, zatímco u realizovaných přípor závěru tomu tak není; střední prut tu je mohutnější. Je totiž jasné, že hlavice byla zhotovena pro polygonální útvar, protože její opracované strany svírají úhel přibližně 140°. ²⁸

Nejprve tedy byla dokončena loď mauzolea. Teprve po určité době byl dostavěn její závěr. Tomu nasvědčuje nejen patrný rozdíl ve vyspělosti pojetí architektonických článků obou etap, ale i to, že hlavice, která měla představovat nerealizovaný slohový kompromis obou fází, byla použita posléze jen jako stavební materiál a zazděna. Důvodem přerušení stavby mohl být nejpravděpodobněji fakt, že prostředky, které na ni věnoval král Václav I., byly již vyčerpány. Ve srovnání s celým záměrem byla poslední fáze jistě mnohem méně nákladná, ale přesto je s podivem, že na ni Anežka získala potřebné finance, uvažíme-li, že vztah krále Přemysla Otakara II. k ní a jistě i k jejímu dílu byl zřejmě dosti rezervovaný.²⁹

Skutečnost, že stavba kostela probíhala ve dvou fázích, vysvětluje i to, proč byl její průběh nezvykle dlouhý.³⁰ Určitá časová cézura však posouvá možnost zahájení stavby blíže k roku 1253, než jsme si dříve troufali odhadnout. To by však znamenalo, že nový presbytář kostela sv. Salvátora se vlastně stal prototypem poklasické architektury v Čechách. Je-li datování našich ostatních staveb správné (což však nelze většinou jednoznačně potvrdit),

*Anežský klášter, okno
lodi kostela sv. Salvátora*

Anežský klášter, hlavice nalezená v kostele sv. Františka

pak by tomu skutečně tak bylo. Ostatně až dodnes nebyl dostatečně oceněn průkopnický význam Anežského kláštera při formování gotického nazírání v našich zemích. Jestliže jsme již dříve mohli spolehlivě doložit, že v první polovině 13. století byl našim nejvýznamnějším centrem tvorby gotické architektury, pak se zdálo, že v druhé části století tomu tak nemuselo být. Avšak nyní se ukazuje, že i v tomto období, alespoň na jeho počátku, si toto kulturní centrum zachovalo svoji vůdčí úlohu. Ovšem je nutno vzít v úvahu i to, že postupně k nám začaly pronikat vlivy gotického umění nejen prostřednictvím jednoho centra, ale ve větší šíři, což se projevilo zejména ve čtvrté čtvrtině 13. století, zvláště pak na jeho konci. V té době již byly tendence vracející se k tzv. přechodnému slohu většinou překonány a gotická architektura ovládla výtvarné cítění českých zemí.

POZNÁMKY

- ¹ Heřman, P.: Počátky výstavby Anežského areálu a stručný přehled jeho vývoje až do 19. století, Staletá Praha XVI, Praha 1986, s. 99—129 kde je též obsažena základní literatura.
- ² Heřman, P.: Anežský areál ve 13. století, *Archaeologica Pragensia* 5, 1984, s. 125—146.
- ³ Špitál měl v historii Anežčina kláštera veliký význam. Zpočátku tu totiž mezi nimi existovalo určité spojení. Za nejvýznamnější můžeme považovat skutečnost, že špitál zajišťoval hmotnou existenci kláštera, který byl jinak odkázán pouze na milodary (což byl zajisté velmi problematický finanční zdroj). Statky, které měly být připsány klášteru, Anežka odmítala, neboť chtěla plně zachovat ideál chudoby. Problém byl tedy řešen tak,

- že tyto statky byly věnovány špitálu, který pak klášter podporoval (viz též Joachimová, J.: *Fundace královny Konstancie a pražské statky německých rytířů*, *Umění* 16, 1968, s. 492–502). Od r. 1234 pak probíhala jednání směřující k separaci těchto institucí, k níž došlo zřejmě o něco později, ale rozhodně již před rokem 1237. Tehdy byl totiž pravděpodobně již postaven klášter minoritů, který Anežka přičlenila po assiském vzoru ke svému areálu. Ten zaujímal zčásti prostor špitálu, a proto mohl být dostavěn až po jeho přenesení ke kostelu sv. Petra na Poříčí. Návažnost přemístění špitálu a zřízení konventu minoritů byla asi dosti složitá, hlavně s ohledem na úpravu majetkových poměrů ve vztahu k zajištění existence řeholnic.
- ⁴ Privilegium krále Václava I. z 21. 3. 1234; Erben, K. J.: *Regesta*, s. 390, č. 829.
- ⁵ Heřman, P.: o. c. 1986.
- ⁶ Při svěcení klášterního kostela v Oslavanech, které provedl v roce 1228 olomoucký biskup Robert, byl přítomen i král Přemysl Otakar I. s královnou Konstancí, jejich syn Přemysl a řada dalších osob. *Codex Diplomaticus Regni Bohemiae* II, č. 320, s. 317; č. 321, s. 321. Srov. též Kudělka, Z.: *Románská architektura na Moravě* in: *Dějiny českého výtvarného umění I/1*, Praha 1984, s. 85.
- ⁷ Kuthan, J.: *Architektura v přemyslovském státě 13. století* in: *Umění doby posledních Přemyslovců*, Praha, 1982, s. 268; naposledy Kudělka, Z.: o. c. 1984, s. 85–86; Dobroslav Líbal: *Počátky gotické architektury v I. polovině 13. století* in: *Dějiny českého výtvarného umění I/1*, Praha 1984, s. 149–150.
- ⁸ Joachimová, J.: *K slohovému původu kláštera sv. Anežky*, *Umění* 14, 1966, s. 189–215.
- ⁹ Heřman, P.: o. c. 1984, s. 133. Příkladem regrese je změna zaklenutí jižní lodi kostela sv. Františka. Východní pole mělo žebra (bylo provedeno cisterceku hutí, která mj. používala kvádříkového zdíva), další jsou již bez žebířů. Byla však zděna z cihel, tedy technologií charakteristickou pro dolnosaskou huť minoritskou.
- ¹⁰ Cihelná technologie byla u nás do té doby neznámá. Objevila se poprvé v Anežském klášteře (asi současně i se svatojakubským minoritským klášteřem) jako import minoritů z Dolního Saska. Volba tohoto materiálu byla v této oblasti dosti oblíbená, a to jistě s ohledem na to, že tu byl výskyt kamene dosti vzácný. Ostatně známe řadu dalších příkladů, kdy místní surovinové zdroje podstatně ovlivnily celkový ráz architektury. Není však vyloučeno, a je to dokonce i velmi pravděpodobné, že prvotní výstavba kláštera sv. Jakuba byla rovněž provedena z cihel. Bohužel původní objekt nebyl doposud pod pozdějšími přestavbami nalezen.
- ¹¹ Breve papeže Řehoře IX. z 31. 8. 1234, jímž se udělují odpustky návštěvníkům kláštera sv. Františka (rozuměj kostela; v klášteře platily totiž přísné klauzurní předpisy, které znemožňovaly přístup veřejnosti) v den jeho posvěcení a o svátku sv. Františka (Erben, K. J.: *Regesta*, s. 398, č. 848).
- ¹² Legendu o blahoslavené Anežce a čtyři listy sv. Kláry vydal J. K. Vyskočil, Praha 1932.
- ¹³ Joachimová, J.: o. c. 1966.
- ¹⁴ Heřman, P.: o. c. 1986.
- ¹⁵ Soukupová-Benáková, H.: *Přemyslovské mauzoleum v klášteře bl. Anežky na Františku*, *Umění* 24, 1976, s. 193–217.
- ¹⁶ Stefan, O.: *Nové poznatky o tzv. Přemyslovském oblouku v pražském klášteře blahoslavené Anežky* in: *Cestami umění (sborník k počtě šedesátých narozenin Antonína Matějčka)*, Praha 1949, s. 90–93.
- ¹⁷ Určité výtvarné analogie lze spatřovat mezi západním chórem domu v Naumburgu a pražským mauzoleem. I když poslání obou staveb bylo poněkud odlišné, přesto tu jsou určité nezanedbatelné spojitosti. Především to je přímo nápadná podoba, pokud jde o listový dekor hlavic a svorníků, dále pak prostorové uspořádání a v neposlední řadě i kružba oken (v Naumburgu šestilist, v Praze pětिलist, Sainte Chapelle osmilist). Je tu však i řada rozdílů, zejména pak větší výtvarné bohatství stavby naumburské, jejíž přípoje jsou přerušeny pro umístění soch, zatímco v Praze je toto programatické řešení omezeno pouze na hlavy (asi nikoli portrétní) v hlavicích Arcus Regalis. Jestliže by mohla být přijata hypotéza, že hlavy pěti králů zpodobují české krále až po Přemysla Otakara II., pak pokud se hlav pěti panovníků týče, stálo by za úvahu vyřešit problém v případech, kdy někteří králové měli více manželů, jako např. Přemysl Otakar I. Stavba naumburského západního chóru byla započata před r. 1248, za biskupa Enghardta. Na její zabezpečení však vypsal odpustky teprve biskup Dietrich svým breve z r. 1249. Dílo bylo dokončeno před rokem 1260 (srov. Hütt, W., Manikowski, L., Nickel H. L., Feist, P.: *Der Naumburger Dom*, Dresden 1956, s. 16, 19. Autoři výše citované publikace uvádějí, že

- ve stavbě naumburského západního chóru lze vidět přímé vlivy francouzské). Pro stavbu pražského mauzolea je možné přijmout tezi, že bylo ovlivněno naumburským západním chórem, jakož i to, že tu šlo o přenesení francouzských vzorů jinými cestami. Na tuto možnost upozorňuje i Soukupová-Benáková, H.: o. c. 1976, s. 205. Na vztah k Sainte Chapelle jsem upozornil již v roce 1984 (viz o. c. 1984, s. 143).
- ¹⁸ Birnbaum, V.: in Dějepis výtvarného umění v Čechách I., Praha 1931, s. 107–108.
- ¹⁹ Münzer, Z.: Das Agneskloster in der Prager Altstadt, Würzburg 1930; Münzerová, Z.: Klášter blahoslavené Anežky na Starém Městě pražském, Památky archeologické XXXVIII (Nová řada II), 1932, s. 3–20.
- ²⁰ Votočková-Joachimová, J.: Klášter na Františku v Praze, Umění XV, 1943–1944, s. 301–308, 393–405.
- ²¹ Anežka byla jako malé dítě vychovávána po několik let v klášteře trzebnických cisterciáček, jehož představenou byla Jadwiga (Hedvika). Toto období zanechalo v Anežčině myslí hluboké stopy, neboť mezi ní a představenou kláštera se vytvořil hluboký citový vztah (viz Votočková-Joachimová J.: Anežka Přemyslovna, Praha 1940). Anežčin vztah k Lehnici byl posílen i skutečností, že její starší sestra Anna sem byla provdána.
- ²² Joachimová, J.: o. c. 1968, s. 205–206.
- ²³ Soukupová-Benáková, H.: o. c. 1976 uvádí, že mauzoleum sv. Jadwigy v Trzebnici bylo vybudováno v letech 1267–1278. Své datování opírá o skutečnost, že Jadwiga byla svatořečena r. 1267. Taktó vymezuje začátek stavby, přičemž údaj o jejím dokončení ničím nedokládá. S výstavbou trzebnické kaple bylo pravděpodobně započato před rokem 1267, kdy již bylo dokončeno její první pole, kam byly uloženy ostatky sv. Jadwigy (srov. též Zinkler, A., Frey, D., Grundmann, G.: Die Klosterkirche in Trzebnitz, Breslau 1940). Soukupová se domnívá, že pražské mauzoleum bylo inspirováno stavbou trzebnickou. Na základě této mylné teorie pak klade vznik přemyslovské stavby do sedmdesátých až osmdesátých let 13. století. Porovnáme-li však architektonické články obou staveb, pak zcela jednoznačně vidíme, že pražská kaple je starší (viz Heřman, P.: o. c. 1984, s. 142–143). Také Líbal klade vznik pražského mauzolea mezi rok 1270–1280 (srov. Líbal, D., Hýzler, J., Lantzinger, L.: Klášter bl. Anežky – stavebně historický průzkum – v rámci pasportizace prováděné SÚRPMO, s. 80, Praha 1964).
- ²⁴ Soukupová-Benáková, H.: o. c. 1976 cit. v pozn. 15, obr. 9, s. 202. V témže článku však autorka popírá možnost, že by mohlo jít o dvě stavební etapy mauzolea (viz pozn. 42 jejího článku).
- ²⁵ Heřman, P.: Anežský klášter obnoven, Památky a příroda 9, 1980, s. 516–foto.
- ²⁶ První etapa obnovy Anežského areálu byla popsána – viz Heřman, P.: o. c. 1980, s. 513–524. Druhá etapa zahrnuje kostely sv. Salvátora (včetně mauzolea a kaple Maří Magdalény), sv. Františka (presbytář i dvoulodí), kapli sv. Barbory a pozůstatky po kvadratuře minoritů, jejichž architektonickou prezentaci zajišťuje. V r. 1985 byla dokončena část této stavby, tj. obnova kostela sv. Salvátora (včetně mauzolea a kaple Maří Magdalény) a presbytáře kostela sv. Františka. Objekty jsou využity pro expozici obrazů 19. století ze sbírek Národní galerie.
- ²⁷ V červnu 1984 byly prováděny vysprávky v kamenném zdivu vnějšího pláště kostela sv. Salvátora. Poblíž prvního jižního okna závěru (počítáno od západu) byl pod vrchní vrstvou kamene odkryt zmíněný fragment. V důsledku nesprávného postupu stavebního podniku, který nález ihned neohlásil Pražskému středisku státní památkové péče a ochrany přírody, došlo k tomu, že dokumentace fragmentu in situ nemohla být provedena.
- ²⁸ Závěr je geometricky budován přibližně na základě osmiúhelníku, jehož strany svírají vnitřní úhel 135°.
- ²⁹ Je známo, že Václav I. měl k Anežce velice dobrý osobní vztah. Podporoval její dílo a byl také častým návštěvníkem kláštera. Pravděpodobně tu pro něho byl i vybudován zvláštní příbytek, jak to bylo ostatně v té době zvykem i jinde (např. Fontenay ve Francii, kde bylo postaveno zvláštní křídlo pro hosty). Naproti tomu vztah mezi Václavem I. a Přemyslem Otakarem II. byl – jak je obecně známo – dosti napjatý. O postoji Přemysla Otakara II. k Anežčinu dílu nevíme nic bližšího. Nemáme žádnou zprávu o tom, že by jakkoli přispěl na výstavbu jejího kláštera. To jistě ještě není důkazem jeho chladného vztahu k tomuto dílu, ale, jak z předchozího vyplývá, můžeme předpokládat, že tomu tak vskutku bylo. Anežka tedy pravděpodobně získala prostředky na dostavbu mauzolea odjinud, a to mohlo trvat i několik let.
- ³⁰ 1253–1267, tedy 14 let, popřípadě i méně, uvážíme-li (srov. Heřman, P.: o. c. 1984), že stavba trzebnického mauzolea mohla být započata ještě před rokem 1267.